

УДК (UDC) 94 (477.46 : 438) «19» -044.22 : 070
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.4\(40\).607](https://doi.org/10.33782/eminak2022.4(40).607)

SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITY OF POLES OF UMAN POVIT AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY IN COVERAGE OF 'KIEVLYANIN' NEWSPAPER

Tetiana Kuznets

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Uman, Ukraine)

e-mail: tetiana.kuznets@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>

ABSTRACT

The purpose of the research paper is to analyze the publications about the social and political activities of the Poles of Uman povit at the beginning of the 20th century found in 'Kievlyanin', the newspaper of the province. This will contribute to a better understanding of the deep essence of the Polish-Russian antagonism, which was intensified by the imperial power to reduce Polish political influence.

The scientific novelty of the study is in the detailed analysis of the attention of 'Kievlyanin', a conservative (within the studied chronological boundaries) newspaper of the province, to Russian imperial policy regarding the social and political activity of the Poles during the years of elections to the State Duma and the formation of elected zemstvos. It is found out that the newspaper focused much of its attention on the efforts of the imperial authorities to limit the participation of Poles in the political process, leaving them the only field of activity, namely their functioning in local zemstvos.

Conclusions. It is found out that the newspaper 'Kievlyanin', which was of mass circulation and was distributed throughout the whole South-West region, published materials about the Russian-Polish antagonism on the incorporated Ukrainian territories. Publications about the social and political activity of the Poles within one povit at the beginning of the 20th century give reason to conclude that the Empire's Russificational policy was aimed at reducing Polish political influence. The years of elections to the State Duma, the first representative body of power in the Russian Empire, and the formation of elected bodies of local self-government – zemstvos, were a favorable time for the intensification of Poles' activity. Materials published in 1906-1912 in the columns of 'Kievlyanin' about the participation of the Poles of the povit in those processes supplement the information about the essence of the depolonization policy. Participation of the Poles in social and political life was regulated by such measures as the prohibition of concluding agreements during the elections to the State Duma and introducing of Polish and Russian curias during the formation of elected zemstvos. The Russian authorities left only functioning in local zemstvos for the vigorous activity of the Poles. The rhetoric of newspaper publications on this issue indicates a sympathetic attitude of the conservative 'Kievlyanin' to the possibilities of the Poles' participation in social and political life in Ukrainian lands at the beginning of the 20th century.

Keywords: imperial policy of Russification, depolonization, Polish question, newspaper 'Kievlyanin', Uman povit, the State Duma, zemstvos in Ukraine

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЯКІВ УМАНСЬКОГО ПОВІТУ ПОЧАТКУ ХХ СТ. У ВИСВІТЛЕННІ ГАЗЕТИ «КИЄВЛЯНИН»

Тетяна Кузнець

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Умань, Україна)

e-mail: tetiana.kuznets@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>

АНОТАЦІЯ

Метою статті є аналіз виявлених у губернській газеті «Києвлянин» публікацій про суспільно-політичну діяльність поляків Уманського повіту початку ХХ ст. Це сприятиме кращому розумінню глибинної сутності польсько-російського антагонізму, який посилювала імперська влада для зменшення польських політичних впливів.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що увиразнено оцінку консервативною (у досліджуваних хронологічних межах) губернською газетою «Києвлянин» російської імперської політики щодо суспільно-політичної активності поляків у роки виборів до Державної думи та формування виборних земств. З'ясовано, що на шпальтах газети акцентувалась увага на прагненні імперської влади обмежити участь поляків у політичному процесі, залишивши їм єдине поприще вияву активності – діяльність у місцевих земствах.

Висновки. З'ясовано, що губернська газета «Києвлянин», яка виходила великим накладом і поширювалась по усьому Південно-Західному краю, публікувала матеріали про російсько-польський антагонізм на інкорпорованих українських територіях. Публікації про суспільно-політичну діяльність поляків на початку ХХ ст. у межах одного повіту дали підстави зробити висновок, що русифікаторська політика імперії була спрямована на зменшення польських політичних впливів. Сприятливим часом для розвитку активності поляків були роки виборів до Державної думи – першого представницького органу влади в Російській імперії та формування виборних органів місцевого самоврядування – земств. Опубліковані у 1906-1912 рр. на шпальтах «Києвлянина» матеріали про участь поляків повіту у цих процесах доповнюють знання про сутність політики деполонізації. Участь поляків у суспільно-політичному житті регулювалась такими важелями як заборона укладання угод під час виборів до Державної думи та запровадження польської та російської курії під час формування виборних земств. Російська влада для активної діяльності поляків залишала тільки участь у місцевих земствах. Риторика газетних публікацій з цього приводу вказує на співчутливу оцінку консервативним «Києвлянином» можливостей участі поляків у суспільно-політичному житті на українських землях початку ХХ ст.

Ключові слова: імперська політика русифікації, деполонізація, польське питання, газета «Києвлянин», Уманський повіт, Державна дума, земства в Україні

Вступ

Суспільно-політичне життя та суспільно-політична активність поляків на українських землях ХІХ – початку ХХ ст. висвітлювались і у вужчих хронологічних межах, і у різних адміністративно-територіальних одиницях. Дослідженою є і російська імперська політика деполонізації польського населення у контексті загальної державної політики русифікації усіх сфер життя інкорпорованих народів. Доволі повною є соціально-економічна характеристика польського населення українських теренів. Історіографія українсько-польського співжиття в Україні має незаперечні здобутки у висвітленні участі поляків у діяльності легальних

організацій і товариств та участі у суспільно-політичному організаційному русі проти самодержавного режиму. Досліджувалась і польська періодика як виразник громадсько-політичного життя представників польського соціуму. Рефреном досліджуваних тем є висновок про активну участь поляків у суспільно-політичному житті, про їхню громадську активність.

Дещо дисонансно звучить характеристика громадської активності поляків Даніеля Бовуа. Він зазначає, що до запровадження у 1911 р. виборних земств у правобережних українських губерніях, які «й надалі містили обмеження стосовно поляків, їхня громадська роль зводилася до участі багатіїв в економічних інстанціях. До самого кінця найбагатша еліта вважала, що така участь у громадському житті є різновидом суспільної діяльності, хоча насправді йшлося лише про форму захисту власних інтересів»¹. І хоч у даному контексті мова йде про заможну верхівку польського суспільства («багатіїв»), все ж виникає необхідність повернутися до питання суспільно-політичної діяльності поляків в умовах повернення самодержавства до політики деполонізації у 1907-1914 рр. А розгляд цієї теми в умовах мікроісторичного підходу сприятиме конкретизації висновків.

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Історіографія історії поляків в Україні є значною, має незаперечні успіхи та досягнення. Польське населення українських земель у XIX – перші десятиріччя XX ст. складало чисельно незначну частину, але зберігало суспільно вагому етнічну групу із значним економічним і культурним впливами. В імперський період польське населення, як і українське, на інкорпорованих Росією землях піддавалося русифікації та асиміляції. У роки радянської влади змінилася політика до національних меншин, що знаходило відображення в історіографії. У роки відновлення державної незалежності України з'явилася можливість наукового підходу до висвітлення історії поляків на українських теренах. Відтак в історіографії виділяються три періоди: імперський, радянський і сучасний (доби Незалежності).

В історіографії історії України імперського періоду досліджувана тема знаходиться у контексті висвітлення політичної та громадської діяльності поляків у роки революції 1905 р., коли було підняте польське питання. Активізація політичної та громадської діяльності поляків у період революції (1905-1907 рр.) посилила інтерес до вивчення польського суспільного руху, який характеризував А. Погодін². Історик структурував його, виділивши такі напрями: консервативний, радикальний і націоналістичний. Можливості вирішення польського питання у ході революції висвітлювали А. Кулаковський³, П. Мілюков⁴, які вважали, що на правобережних українських землях потрібно викорінювати польські впливи й утверджувати перевагу інтересів Росії.

Кардинально протилежними були погляди на польське питання українських істориків. Так, М. Грушевський зазначав, що представники усіх етносів, які

¹ Бовуа Даніель. Трикутник Правобережжя: царат, шляхта і народ. 1793-1914 рр. / Переклад. з франц. З.П. Борисюк. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2020. С. 765.

² Погодин А.Л. Главные течения польской политической мысли (1863-1907). Санкт-Петербург, 1908. 662 с.

³ Кулаковский П.А. Польский вопрос в прошлом и настоящем. Санкт-Петербург, 1907. 58 с.

⁴ Миллюков П.Н. Воспоминания. Москва, 1991. 328 с.

мешкають на території України, мають право на вирішення її долі. Щодо польського питання, то вчений писав, що, на відміну від українського, у 1905 р. воно прикувало до себе увагу, у першу чергу, російських лібералів⁵.

Та найбільше уваги польському питанню у цей період приділили польські дослідники. Вони представляли різні політичні сили, а відтак, в їх працях показувалися різні шляхи вирішення польського питання. Так, Л. Бильський⁶ і В. Студницький⁷ обґрунтовували необхідність боротьби поляків за автономію у межах російської держави, а К. Бужинський⁸ був прихильником союзу польських і російських політичних сил у процесі виборів до Державної думи. Й. Бартошевич⁹ досліджував внесок поляків Правобережної України у соціально-економічне та політичне життя населення краю. Він акцентував увагу на обґрунтуванні цивілізаційної ролі поляків у даному регіоні та необхідності включення його до складу майбутньої Польщі.

Історіографія полоністики радянського періоду перебувала у руслі соціально-класового підходу до історії національних меншин на українських землях. Праці радянських істориків містять сюжети російсько-польських зв'язків, боротьби поляків проти русифікаторської політики, вони присвячувались переважно висвітленню суспільного руху на польських землях. Відмінними від них є дослідження історії поляків в Україні діаспорних істориків. Так, І. Лисяк-Рудницький виклав нові погляди на місце поляків в історії України¹⁰.

Сучасний період історіографії історії України, що розпочався з відновленням державної незалежності України, характеризується відсутністю цензури та ідеологічного диктату, а відтак – плюралізмом думок і широких можливостей для об'єктивного висвітлення історії усіх етносів на українських теренах. Так, історики І. Лісевич¹¹, В. Палієнко¹² досліджували історію поляків в Україні та їх роль у культурному житті. Польські історики С. Кеневич¹³, В. Конопчинський¹⁴, Г. Самсонович¹⁵ досліджували історію поляків на українських землях. Історії польської спільноти на Правобережній Україні присвячені збірники наукових праць¹⁶, автори яких показували роль і місце поляків в історії регіону. Сучасна

⁵ Грушевський М. З біжучої хвилі. Київ, 1906. 126 с.

⁶ Bylski L. Rzut oka na kwestyę polską w dobie obecnej. Kraków, 1910. 132 s.

⁷ Studnicki W. Sprawa polska. Poznań, 1910. 576 s.

⁸ Burzyński K. Przejawy życia politycznego na Rusi od roku 1905. Kraków, 1909. 38 s.

⁹ Bartoszewicz J. Na Rusi: poski stan posiadania (kraj, ludność, ziemia). Kijów, 1912. 100 s.

¹⁰ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: у 2 т. Київ, 1994. Т. 1. 534 с.; Т. 2. 573 с.

¹¹ Лісевич І.Т. У затінку двоголового орла (польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в II пол. XIX – I пол. XX ст.) Київ, 1993. 86 с.; Лісевич І.Т. Духовно спрагли (духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864-1917 рр.). Київ, 1997. 210 с.; Лісевич І.Т. Польська національна меншина в Наддніпрянській Україні (1864-1917). *Український історичний журнал*. 1997. № 2. С. 43-54.

¹² Палієнко В.І. З історії розселення польської людності на Правобережній Україні (крізь призму статистики). *Відродження*. 1994. № 12. С. 67-70; Палієнко В.І. Польська людність Лівобережної України (з точки зору статистики). *Відродження*. 1995. № 1. С. 65-67.

¹³ Kieniewicz S. Historia Polski 1795-1918. Warszawa, 1996. 597 s.

¹⁴ Konopczyński W. Historia polityczna Polski 1914-1939. Warszawa, 1995. 235 s.

¹⁵ Samsonowicz H., Tazbir J., Łepkowski T., Nałęcz T. Polska. Losy państwa i narodu. Warszawa, 1992. 464 s.

¹⁶ Europa nie prowincjonalna: Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rz. w latach 1772-1999. Praca zbiorowa pod red. Krzysztofa Jasiewicza. Warszawa: Londyn, 1999. 1495 s.; Historia. Polska-kresy-polacy. Studia historyczne. Wrocław, 1994. 356 s.; Kresy i pogranicza. Historia, kultura, obyczaje. Olsztyn, 1995. 266 s.

українська полоністика розвивається у центрах польських досліджень, що діють в Одесі, Миколаєві, Вінниці, Ніжині, Харкові й інших містах. Системне висвітлення русифікаторської політики щодо поляків в Україні представлено у монографії Ю. Поліщука¹⁷. Польська наукова спільнота підготувала низку узагальнюючих праць з історії поляків, у т.ч. і в Україні. З'явилися наукові праці з історії поляків у вузьких територіальних рамках. Так, монографія М. Коженювського¹⁸ висвітлює громадське та культурне життя поляків у Києві 1905-1920 років.

Громадсько-політичне життя поляків Правобережної України теж має своїх дослідників і свою історіографію. Звуження цієї теми до громадсько-політичної активності на початку ХХ ст. уже було предметом дослідження істориків. С.І. Оліпер з'ясовувала становище польської меншини Правобережжя України в умовах повернення російського самодержавства до політики деполонізації у 1907-1914 рр. та її вплив на схилення її суспільно-політичного життя на консервативні позиції у дисертаційному дослідженні¹⁹. Серед іншого, нею досліджено участь поляків у політичних партіях і громадських об'єднаннях, які діяли у Правобережній Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., показано їх місце та роль у громадсько-політичному житті регіону. Бачення польської проблеми у російській консервативній політичній думці подали Ю. Земський і О. Тригуб²⁰. Антипольську діяльність чорносотенців на Волині на початку ХХ ст. окреслили О. Мельничук, Я. Цецик та А. Кізлова²¹.

Польське суспільство в Україні є предметом дослідження видатного французького історика-славіста Даніеля Бовуа. У фундаментальній праці «Трикутник Правобережжя: царат, шляхта і народ. 1793-1914 рр.»²² висвітлена боротьба між російським самодержавством і польськими елітами за панування у зазначеному регіоні. Зокрема, у п'ятому розділі викладені оригінальні авторські оцінки нового польського суспільства в Україні початку ХХ ст.

Висвітленню культурного та громадсько-політичного життя польського населення Правобережної України у ХІХ – на початку ХХ ст. присвячена монографія С.Е. Баженової²³. Тематично близькими до даної статті є роботи Н. Черкаської²⁴ та О. Тишкевич²⁵. Розглядаючи проблему співіснування поляків, українців і росіян у складі імперії Романових, Н. Черкаська зазначила, що у зв'язку з поразкою

¹⁷ Поліщук Ю.М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). Київ, 2012. 432 с.

¹⁸ Korzeniowski M. Za Złotą Bramą: działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905-1920. Lublin, 2009. 621 s.

¹⁹ Оліпер С.І. Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2016. 20 с.

²⁰ Земський Ю., Тригуб О. Польська проблема у російській консервативній політичній думці середини ХІХ ст. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2021. № ХІІ/1. S. 11-19. DOI: 10.31648/pw.6458

²¹ Мельничук О., Цецик Я., Кізлова А. Антипольська діяльність чорносотенців на Волині на початку ХХ ст. *Емінак*. 2022. № 1 (37). С. 74-85. DOI: 10.33782/eminak2022.1(37).572

²² Бовуа Даніель. Трикутник Правобережжя...

²³ Баженова С.Е. На пограниччі культур. Культурне і громадсько-політичне життя польського населення Правобережної України у ХІХ – на початку ХХ ст. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г. [вид.]. 2020. 455 с.

²⁴ Черкаська Н. Польська шляхта на Правобережній Україні початку ХХ століття: національна ідея чи крайова ідеологія? *Український археографічний щорічник*. 2008. Вип. 12. С. 186-206.

²⁵ Тишкевич О.В. І-ІV Державні Думи та українська справа (на матеріалах газет Київського генерал-губернаторства 1907-1914 рр.). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. Т. 30 (60). № 3. С. 42-48. DOI: 10.32838/2663-5984/2019/3.7

національних повстань у ХІХ ст. і пов'язаних з цим репресій з боку царського уряду, польська шляхта змушена була шукати компромісів з оточенням, або ж вдаватися до публічної діяльності. Тому, з-поміж інших питань, авторка зазначеної статті торкається проблеми активності поляків під час виборів і діяльності Державної думи чотирьох скликань (1906-1917 рр.). Дослідження О.Тишкевич про І-ІV Державні думи та українську справу здійснене на матеріалах газет Київського генерал-губернаторства 1907-1914 рр. Але серед десятка найменувань газет, з яких почерпнуто інформацію для статті, газета «Киевлянин» не згадується.

Історія поляків в Україні є предметом наукового зацікавлення О. Білобровець, докторська дисертація якої присвячена полякам у роки Першої світової війни. Розглядаючи життя поляків України напередодні війни, вона досліджує польське суспільно-політичне життя в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. На основі ґрунтовного аналізу історіографії досліджуваної теми, одним з висновків О. Білобровець зазначила, що «представлені українськими науковцями дослідження польського населення в різних регіонах України спираються на архівні матеріали і є цінними для вивчення історії поляків, однак все ще залишаються фрагментарними і не створюють загальної картини життя поляків у різні історичні періоди»²⁶.

Відтак, послуговуючись надбаннями сучасної історіографії означеної теми, використовуємо публікації «Киевлянина» про громадсько-політичну активність поляків під час виборів до Держдуми й у земському самоуправлінні для ілюстрації політики русифікації.

Звернення до цієї теми зумовлене необхідністю продовження висвітлення русифікаторської політики щодо інкорпорованих імперією народів з метою увиразнення колонізаційного характеру цієї політики. Газета «Киевлянин» (1864-1919 рр.) була однією з найвпливовіших у Південно-Західному краї, виходила у Києві спочатку тричі на тиждень, з 1879 р. стала щоденною, еволюціонувала від помірковано-ліберального до консервативно-монархічного характеру. З 1879 до 1907 рр. редагував газету Д.І. Піхно, якого Даніель Бовуа називає «найзатятішим русифікатором»²⁷, а потім його найближчий прихильник М.М. Ващенко-Захарченко (з 1907 по 1910 р.). Не змінила свого стибу газета і за редакторства К.І. Смотровського (з 1911 по 1913 р.) та В.В. Шульгіна (з 1913 по 1917 р.). На шпальтах «Киевлянина» публікувалася інформація офіційного характеру та найрізноманітніші кореспонденції з усіх повітів Київської губернії. Газетні матеріали є водночас і джерелом інформації, і фіксатором суспільної думки, яка відображалась на шпальтах і поширювалася газетою. Повідомлення мають значний інформаційний матеріал і слугують джерелом для висвітлення суспільно-політичної діяльності поляків та імперської політики, спрямованої на її обмеження.

УЧАСТЬ ПОЛЯКІВ УМАНЬСЬКОГО ПОВІТУ У ВИБОРАХ ДО ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ

Уманський повіт Київської губернії був третім серед дванадцяти повітів за величиною площі та другим за кількістю населення. За даними Даніеля Бовуа, кількість польських маєтків на його території станом на 1890 р. складала 59, а

²⁶ Білобровець О.М. Поляки в Україні: суспільно-політичний та культурний аспекти. 1914-1918 рр.: дис... д.іст.н.: 07.00.01. Київ, 2019. С. 67.

²⁷ Бовуа Даніель. Трикутник Правобережжя... С. 573.

площа земель, що перебувала у власності польських поміщиків становила 60 845 дес.²⁸ За останніми двома показниками він посідав сьоме місце серед повітів губернії. Виявлені у газеті «Киевлянин» за 1907-1912 рр. публікації про суспільно-політичну діяльність поляків Уманського повіту дають можливість у рамках мікроісторичного підходу деталізувати тему, що слугує увиразненню сутності русифікаторської політики імперської влади. Систематизовані за хронологією опубліковані на шпальтах газети матеріали про участь поляків Уманського повіту у суспільно-політичному житті стосуються двох тем: польсько-єврейсько-російських відносин у контексті виборів до Державної думи – першого представницького органу влади у Російській імперії та польсько-російського протистояння у ході формування виборних земств.

Закон про вибори до Державної думи, який опублікований 11 грудня 1905 р., передбачав поділ виборців на такі 4 курії: селянська, робітничка, міська, землевласницька. За результатами виборів 26 березня – 20 квітня 1906 р. до Першої Державної думи потрапили 55 депутатів-поляків, що складало 10% від загальної кількості депутатів.

Щодо виборів до Першої Державної думи по Уманському повіту, то «Киевлянин» не без іронії повідомляв про двох депутатів від уманців – Євгенія Густовича Шольпа та Семена Романовича Френкеля. З долею розчарування кореспондент газети в одному з травневих номерів зазначав, що про те як відбувались в Умані 5 квітня вибори виборщиків не варто й писати, оскільки проводились вони за шаблонним методом кадетів²⁹. Зазначаючи, що обрані два депутати «лучшие люди», з гіркотою автор публікації констатував, що «віднині Умань занесе на сторінки свого літопису імена славних представників, але... на жаль, не росіян, а чужих нам іногородців»³⁰. Резюмував свою кореспонденцію про результати виборів до Першої Державної думи кореспондент «Киевлянина» так: «І так, на весь Уманський повіт і м. Умань у нас «лучшими людьми» виявились Шольп і Френкель, представники «руського» народу, але які ж це представники – один сміх!»³¹. Представники польської спільноти повіту на виборах не перемогли.

У січні 1907 р. «Киевлянин» коментував опубліковану у «Dz. Kijow» кореспонденцію з Умані про польсько-єврейські відносини у контексті виборів до Державної думи. Від міської курії при великій підтримці виборців 1906 р. пройшов список кандидатів євреїв і дуже малу кількість голосів отримав блок поляків, міщан і росіян. Цей блок отримав одне місце. Під час виборів у січні 1907 р. до Другої Державної думи поляк, який був виборцем у 1906 р., за наказом київського кадетського комітету був викреслений зі списку кандидатів, а єврейський комітет отримав наказ розірвати блок з поляками від міської курії. Газета повідомляла, що євреї та кадети не дали полякам ні одного місця від міської курії в цілому по Київській губернії³².

Детальнішу інформацію про вибори 1907 р. в Умані «Киевлянин» опублікував 4 лютого 1907 р. Кореспондент з Умані повідомляв, що «комедія під назвою «Вибори» була з успіхом розіграна й у нас в Умані 22 січня, як і в багатьох інших

²⁸ Ibid. С. 524-525.

²⁹ Умань. *Киевлянин*. 1906. 25 мая. С. 3.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Поляки и евреи в Умани. *Киевлянин*. 1907. 28 января. С. 4.

містах»³³. Ще з серпня 1906 р. в Умані виник осередок Київської російської монархічної партії (КРМП) – однієї з найвпливовіших чорносотенних організацій Києва, які сповідували монархічні й ультранационалістичні ідеї. Він і зайнявся об'єднанням росіян та підготовкою їх до виборів. До КРМП вступила більшість мешканців Умані – росіян за походженням. Від них був сформований окремий список у депутати, а загалом на виборах фігурували три бюлетені: єврейсько-кадетський, російський націоналістичний і польсько-кадетський, названий безпартійним. Так як серед населення міста до 70% складала євреї, то пройшли кандидати з першого бюлетеня: його підтримали 2 000-2 680 голосів. Близько 840-880 голосів зібрали кандидати від КРМП. А так званий «безпартійний» список (польсько-кадетський) мав мізерну підтримку. Та й виникнення такого списку кореспондент назвав «курйозним». Справа у тому, що коли поляки дізналися про те, що жоден їхній кандидат не внесений до єврейського списку, то влаштували безпартійні передвиборні збори, на які запросили кількох росіян та євреїв. Збори не були багатолюдними, але список кандидатів було складено з представників трьох національностей (євреї, поляки, росіяни), які поділяли погляди конституційних демократів.

Під час дебатів один з представників єврейської інтелігенції заявив, що у євреїв уже сформовано свій список, а тому до пропонованого виборчого блоку їм вступати сенсу нема. Росіян цей блок теж не дуже цікавив і тому поляки, які спохватились занадто пізно, не пройшли як і росіяни, але з тією різницею, що росіяни не звертались до євреїв з пропозицією про спільний блок, а отже перемога на виборах євреїв менше зачепила їх національне самолюбство. Деякі іншими були результати виборів в Уманському повіті. Через те, що виборці росіяни склали 95% проти 70% іногородців, то обраними виявилися винятково росіяни. «Києвлянин» безапеляційно заявляв, що Уманському повітовому комітету російських виборців вдалося об'єднати настільки, що агітація «іногородців напередодні повітових виборів не дала їм бажаних результатів»³⁴.

Чіткіше вираженою була позиція поляків Умані у ході підготовки виборів до Третьої Державної думи. «Києвлянин» 6 липня 1907 р. повідомляв, що днями в Умані відбувся з'їзд польських землевласників Уманського та Липовецького повітів Київської губернії, «як відомо, які задавали тон всій Київській губернії»³⁵. Метою з'їзду було обговорення питання про позицію місцевих поляків стосовно виборів до Державної думи за новим виборчим законом від 3 червня 1907 р.

Без особливо довгих дебатів з'їзд, перш за все, визнав, що політика поляків Південно-Західного краю ні в чому не повинна відступати від того принципу, який покладений був в основу виборчої кампанії при виборах до Другої Державної думи. Принципи «місцевої» політики, яка б до роботи на локальному рівні, пліч-о-пліч з представниками інших національностей, повинна поступитися місцем політиці винятково польській. Сутність останньої означена так: «Південно-Західний край повинен бути визнаний корінним польським краєм з переважаючою польською державністю та культурою. В силу цього, перш за все, повинен бути визнаний нерозривний зв'язок тутешніх поляків з поляками Царства Польського на основі всепольської державної ідеї. Південно-Західний край – «забраний» край, грубо

³³ Умань. *Києвлянин*. 1907. 4 февраля. С. 5.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Умань. *Києвлянин*. 1907. 6 июля. С. 3.

приєднаний до чужої культури і завдання істинних поляків полягає у тому, щоб знову повернути його батьківщині»³⁶. Тому висловлювалося бажання заповучити від Південно-Західного краю якомога більше представництво.

Зазначалося, що користь від такого представництва подвійна. З одного боку, воно вочевидь доводитиме, що твердження про те, що Південно-Західний край – польський, підтверджується дійсністю, а з іншого, поляки Південно-Західного краю нададуть підтримку поріділим рядам представництва Царства Польського. Так як поляки у більш чи менш значній кількості мешкали в усіх повітах Київської губернії, а у п'яти повітах – Уманському, Липовецькому, Бердичівському, Таращанському та Сквирському – за кількістю належної їм землі переважали російських землевласників, то, вважає з'їзд, прямий інтерес поляків вимагає, щоб повіти Київської губернії були поділені за національним принципом. У разі такого поділу виникала надія на те, що на губернських виборах у Києві поляків буде не менше двадцяти осіб. Присутня на з'їзді «особа другого класу», що надихала всепольські прагнення учасників зібрання, заявила, що вона майже заручилася у Петербурзі тим, що поділ Київської губернії буде здійснено у бажаному для поляків сенсі.

Стосовно передвиборних домовленостей з росіянами, то була висловлена думка, що від блокових союзів ухилитися не варто, але у них ні в якому разі не можна допускати цензури польських кандидатів з боку російських виборців. Прозвучало переконання в тому, що угоди доречні у виборах лише на першій стадії, тобто у повітах, але стосовно губернських виборів, поляки повинні залишити за собою повну свободу дій.

Обговорювалося і таке питання. Позаяк вибори повинні відбуватися на засадах народно-демократичних, як і в Польщі, то збори вирішили скликати загальнопольський з'їзд, учасниками якого стали б і орендатори, й управителі маєтками. Такий з'їзд мав би визначити кандидатів у виборці по кожному повітові. На з'їзді звучала думка і про те, що якщо відсутній поділ губернії за національною ознакою і виборчі списки показали марність боротьби з росіянами та небажання останніх утворювати виборчі блоки, то у такому випадку поляки повинні бойкотувати вибори. Стосовно губернського рівня виборів, то на них поляки повинні прагнути до проведення в члені Державної думи якомога більшої кількості поляків, укладаючи для цього спільні блоки з усіма, хто може в цьому допомогти.

Йшлося і про фінансове забезпечення виборної кампанії. Зокрема зазначалося, що так як передвиборна боротьба вимагає значних коштів, то рекомендувалось вдаватися до будь-яких заходів щоб у повітових і губернській організаціях, завданням яких є забезпечення польських прагнень, знаходились достатні кошти. З цією метою, окрім добровільних внесків, вирішено влаштувати у повітах любительські вистави, бали, концерти з танцями, під час яких збирати гроші на патріотичні справи. Було ухвалене рішення і про те, щоб негайно вдатися до усіх можливих заходів для пробудження патріотичної самосвідомості у польської дрібнопомісної шляхти, яка братиме участь у виборах і може зробити велику послугу польському землеволодінню. Загальним гаслом має стати – всебічна агітація на загальнопольській основі без особливого обмеження у виборі засобів, позаяк на карті стоять великі польські інтереси»³⁷.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

«Киевлянин» повідомляв, що слідом за уманським польським з'їздом має відбутися аналогічний з'їзд у Житомирі. Але далеко не скрізь позиції польських землевласників поступаються російським. Дописувач губернської газети з Умані писав, «що і в нашому повіті у цьому відношенні не все благополучно і що серед частини місцевих землевласників ідея російської державності не має великої підтримки»³⁸.

Позиції та шанси політичних сил і представників національностей чіткіше виокреслювались на з'їзді російських виборців, який відбувся в Умані 8 серпня 1907 р. «Киевлянин» за 27 серпня 1907 р. писав, що на з'їзд прибула значна кількість православного духовенства і зовсім мало російських землевласників. З'їзд ухвалив рішення, щоб кандидатів у виборщики визначали окремі з'їзди у кожному благочинницькому окрузі, на які буде збиратися не тільки духовенство, а й великі та дрібні землевласники. Метою таких з'їздів повинні стати вибори уповноважених на повітовий з'їзд. Списки таких кандидатів з кожного благочиння повітовий комітет має укласти в єдиний список, який повинен бути розісланий кожному учаснику з'їзду виборців росіян. Саме за цих кандидатів єдиного списку і мають віддати голоси росіяни.

Щодо польського населення повіту, то з'їзд ухвалив рішення таке: «Ні в які угоди з поляками не входити»³⁹. Наскільки реальними були шанси на виборах російських монархічних сил, «Киевлянин» проілюстрував такими цифровими показниками: усього у виборчі списки по Уманському повіту внесено 55 осіб землевласників поляків, 23 особи великих землевласників росіян, 137 священників, які володіли 6 945 дес. землі, та 54 особи дрібних землевласників росіян, земельна власність яких становила 1 671 десятину. Автор цієї інформації повідомляв, що на повітові вибори з'являться не усі великі землевласники поляки, бо деякі з них заявили про своє балотування в інших повітах. Це вирішувало перевагу на виборах росіян і кандидатом у виборщики від російських землевласників була названа кандидатура професора В.Є. Чернова.

Поляки та вибори до земств

Ще одним тереном розгортання активності та російсько-польського протистояння були вибори органів місцевого самоврядування – земств. На території Київської губернії виборне земство введено 1911 р. шляхом поширення Положення 1890 р. з доповненнями наступних років. Ще з літа 1904 р. у Південно-Західному краї (Київська, Волинська та Подільська губернії) діяли органи управління земським господарством, але формування виборних земств відтерміновувалось у зв'язку з домінуванням польських впливів, геополітичним розташуванням і значною кількістю єврейського населення. Щоб послабити поляків на виборах до земських установ, імперська влада запровадила поділ виборців на курії – польську та російську.

Вибори були багатоступеневими та розпочиналися з висунення кандидатів у земські гласні від волостей, потім формувались списки виборців по повітах, а з повітів висувалися кандидатури для участі у виборах губернського земства. Упродовж такого виборчого процесу влада намагалася зменшити шанси

³⁸ Ibidem.

³⁹ Умань. *Киевлянин*. 1907. 27 августа. С. 3-4.

потрапляння поляків до земських установ, що мало зменшувати їх суспільно-політичну активність. В Уманському повіті на кінець квітня 1911 р. мировими посередниками були проведені збори по волостях для виборів кандидатів у земські гласні від сільських громад. «Киевлянин» 1 травня 1911 р. повідомляв, що по першій дільниці Уманського повіту волосні збори відбулися: 27 квітня у Христинівській волості, 28 квітня – у Посухівській, 29 квітня – у Бабанській, Верхняцькій, Підвисочанській, 30 квітня – в Уманській, Оксанинській, Ладжинській, Кузьминській волостях. А по другій дільниці повіту збори відбулися: у Маньківській і Тальянківській волостях – 28 квітня, а у решті інших – 7-29 квітня⁴⁰.

Коли завершилось формування списків виборців, то виявилось, що в Уманському повіті усіх виборців 973 особи, серед них мали повний ценз 97 росіян, 99 поляків і 7 торгово-промислових підприємств. Власників майна від 1/5 до повного цензу росіян було 291 особа, таких же виборців поляків – 67 осіб. А тих, хто мав майновий ценз від 1/10 до 1/5 частини повного, виявилося: росіян – 394 особи, поляків – 18 осіб⁴¹. Перевага поляків над росіянами (99 осіб проти 97) була саме серед повноцензових виборців. Повний ценз по Уманському повітові давала земельна власність не менше 62½ дес., а розмір іншого нерухомого майна для усіх повітів Київської губернії був однаковим. Усім 203 повноцензовим виборцям Уманського повіту (99 поляків, 97 росіян і 7 підприємств) належало 120 228 дес. землі, у тому числі: 69 807 дес. – полякам, 50 221 – росіянам, 200 дес. – торгово-промисловим підприємствам. Інше нерухоме майно повноцензовиків повіту оцінювалось так: 473 450 руб. – власність поляків, 382 225 руб. – власність росіян, 4 735 730 руб. – власність семи підприємств⁴². Невелику, але теж перевагу у вартості нерухомого майна мали повноцензові виборці поляки Уманського повіту. Але перевага крупної власності поляків в Уманському повіті не означала переважної для них кількості виборців земств. По-перше тому, що серед двох інших категорій виборців з нижчим майновим цензом чисельно переважали росіяни. А по-друге, вибори проводились по куріях: польській і російській окремо. До того ж, вдалою була визначена кількість гласних повітових і губернських земських зборів.

Згідно з додатком до статті 3 другого розділу монаршого указу про виборні земства від 14 березня 1911 р., по Київській губернії кількість гласних по Уманському повіту була визначена така: повітових земських гласних – 39 осіб, у тому числі від виборних зборів – 26 (21 росіянин і 5 поляків) і від сільських громад – 13; губернських земських гласних – 7 (6 росіян і 1 поляк)⁴³. Такі чітко визначені владою пропорції нівелювали виборчий процес і були спрямовані на русифікацію місцевого самоврядування в краї, де переважаючі позиції мали поляки.

Губернська газета «Киевлянин» публікувала матеріали про суспільну думку стосовно виборів до земства, але переважали провладні оцінки. У 135 випуску газети за 17 травня 1911 р. викладені доволі розлогі міркування щодо земських виборів. Повідомлялося, що 14 травня в місті Умань відбулися збори російських

⁴⁰ К введению выборного земства. *Киевлянин*. 1911. 1 мая. С. 3.

⁴¹ К вопросу о введении выборного земства. *Киевлянин*. 1911. 26 апреля. С. 3.

⁴² Число гласных уездных и губернских земских собраний в Киевской губернии. *Киевлянин*. 1911. 16 мая. С. 3.

⁴³ *Ibidem*.

виборців за участі 44 осіб, серед яких були цензовики із містечок і сіл та Уманського повіту. Головував на зборах професор В.Є. Чернов. У своїй промові він намагався окреслити особливості та переваги виборного земства. Зокрема, наголошував, що закон про виборне земство від 14 березня 1911 р. значно розширює права селян (зрозуміло – заможних), православного духовенства, яке довго відстоювало православну церкву в краї, повертає виборче право власникам торгово-промислових закладів, якого вони були позбавлені Положенням про земства від 12 червня 1890 р. Щодо поділу виборців на російську та польську курії, то В.Є. Чернов підтвердив появу непорозуміння у суспільстві. Захисники куріальної системи виборів говорять, що тим самим полякам надане право самовизначення, самореалізації, «утворюємо ніби царство в царстві»⁴⁴. Противники поділу на курії бачили в цьому навмисне прагнення до підтримки тієї боротьби, яка ведеться поляками та росіянами за політичне і культурне переважання однієї народності над іншою. Стосовно поляків, то їх невдоволення куріальною системою було визнане цілком резонним.

Консервативна губерньська газета «Киевлянин», пояснюючи невдоволення поляків, писала, що «закон 14 березня ставить їх в інше співвідношення до російського населення, на поточне життя якого в значній мірі їхнє багатство, їхня більш висока культура, їх більша політична згуртованість втратить силу впливу. Невдоволення цілком зрозуміле: політичне значення поляків, політична роль їх у Західному краєві існуючим земським Положенням зменшується...»⁴⁵. Тут же наводилась ніби втішна думка про те, закон про виборне земство не обмежує значення поляків і їх роль у самоуправлінні земським господарством. Позиція імперської влади зводилася до того, щоб обмежити участь поляків у суспільно-політичному житті та примирити російсько-польський антагонізм на ґрунті спільного ведення земського господарства. «Киевлянин» писав: «Коли будуть обрані представники однієї та іншої курії, то на ґрунті земського господарства їм нічого іншого не залишається, як чиста і проста роль добрих господарів»⁴⁶. Тобто імперська влада обмежувала участь поляків у громадсько-політичному житті рамками земського господарства та місцевого самоврядування.

Не маючи змоги вплинути на куріальну систему виборів до земств, поляки все ж не поділяли вірнопідданських поглядів земців. Один із прикладів опозиційності обраних до Уманського повітового земства поляків знайшов відображення на шпальтах губерньської газети. У номері за 3 серпня 1911 р. «Киевлянин» помістив інформацію про «надзвичайні земські збори в Уманському повіті»⁴⁷. Вони відбулися 30 липня 1911 р. в Умані під головуванням повітового предводителя дворянства барона Ю.Ф. Мейєндорфа. Після подячної молитви та приведення до присяги у міському соборі гласних, усі перейшли до приміщення повітової земської управи, де склали присягу і гласні поляки. Потім були оголошені відкритими збори, виголошувалися вітальні промови, ухвалено текст подячної телеграми імператору. Відповідного церемоніалу дотрималися усі гласні. Але, коли гласний проф. В.Є. Чернов, підкреслюючи провідну роль у запровадженні земств на західних землях імперії міністра внутрішніх справ П.А. Столипіна, запропонував і

⁴⁴ К введению выборного земства. *Киевлянин*. 1911. 17 мая. С. 3.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Чрезвычайное земское собрание в Уманском уезде. *Киевлянин*. 1911. 3 августа. С. 3.

міністру послати телеграму, то гласний А.М. Дзевановський виступив проти. Він намагався переконати в тому, «що дякувати П.А. Столипіну ще рано, не на часі»⁴⁸. Переконливої аргументації у нього не було. А автор даної публікації пояснював, що причина відмови від подяки міністру П.А. Столипіну не в тому, що він любив заправданню земств, які поляки сприйняли та не бойкотують їх, а причина в іншому. «Ім неприємний і до нестерпності ненависний земський закон у тій його частині, де сказано, що земські виборці діляться на російську і польську курії»⁴⁹. Адже таким поділом обмежувалися польські політичні впливи. А відтак, поляки-гласні й один з російської курії відмовилися від висловлення подяки П. Столипіну.

СПРОБА ВИЯВУ ОПОЗИЦІЙНОСТІ ПОЛЯКІВ ТА УВИРАЗНЕННЯ ПОЗИЦІЇ ЩОДО ПЕРЕВАЖАННЯ РОСІЙСЬКИХ ВПЛИВІВ

Висвітлення факту відмови земців поляків від висловлення подяки П.А. Столипіну мало своє продовження. У лютому 1912 р. напередодні виборів до Четвертої Державної думи у газеті «Киевлянин» була опублікована кореспонденція з Умані про відносини поляків і росіян. Висловлювалось сподівання, що вибори думців «будуть проходити на принциповій згоді росіян землевласників з духовенством, яку повинна міцно цементувати ідея російської державності, православ'я та бажання служити царському престолові»⁵⁰. Про будь-які інші угоди не могло бути й мови, у тому числі і про виборчий союз з поляками.

На питання про наявність змін у політичних поглядах поляків і росіян з часу виборів до Третьої Держдуми, які б давали привід для зміни політичної платформи, якої притримувались у 1907 р., відповідь давалась така: «Звичайно, ні»⁵¹. Тодішнє співвідношення між росіянами та поляками, з одного боку, й «іногородцями» – з іншого, і не могло змінитися упродовж чотирьох років, оскільки «чогось істотного в житті народів, які проживали в Західній Русі, не відбулося»⁵². Навіть запровадження земського самоуправління, – на думку автора цитованої газетної публікації, – стосувалося тільки економічного життя цих народів. Питання господарського характеру об'єднували земців поляків і росіян, але тільки в якійсь справі з'являлись політичні відтінки, тональність взаємовідносин відразу змінювалась. І, як приклад, наводилася протестна позиція поляків Уманського земства щодо подяки міністру П.А. Столипіну.

Виопуклювала завуальований протест поляків кампанія збору коштів на пам'ятник Столипіну в Києві. «Киевлянин» назвав дивним виступ в уманській газеті «Голос Провінції» Ю. Бржозовського, який писав, що «Київ ще може ставити пам'ятник Столипіну, який загинув у ньому від руки вбивці, але що у спорудженні такого пам'ятника може брати участь Умань чи інше місто Західної Русі, така думка в голові ніяк не вміщується»⁵³.

Виборний гласний від уманських землевласників поляків Ю. Бржозовський виступив проти асигнування на пам'ятник Столипіну не з огляду на збереження коштів земства, а маючи інші міркування. Серед його міркувань, за твердженням

⁴⁸ Ibid. С. 434.

⁴⁹ Ibid. С. 3.

⁵⁰ Умань (Корресп. «Киевлянина»). *Киевлянин*. 1912. 28 февраля. С. 4.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem.

«Киевлянина», і таке: «Він хоче переконати уманців ще й у тому, що самими близькими людьми до корінного населення Уманського повіту є тільки пп. Бржозовські, інші ж, хоч би росіяни і за походженням, і за вірою, і зовсім рідні по крові, але «пришедшие» в край і «поселившиися» в ньому, хоч би і в образі титулованих «доцентов», чужі населенню і далекі від тих інтересів, якими живе селянський люд»⁵⁴. Перекоувати прибічників таких поглядів – не варто, зазначає газета, але нагадати про те, ким вони були декілька століть для мешканців краю, – необхідно. І далі обрушується шквал гострої критики у бік землевласників поляків. Кореспондент газети у досить категоричній формі писав так: «Наш багатий край в усі часи панування в ньому поляків, що вихвалялися своїм європеїзмом, залишався бідним і затурканим, і в цьому відношенні вони досягли бажаного, майже мертвої точки; не в кращому становищі знаходилися й інші вияви суспільного життя, поля були недостатньо оброблені, ліси вирубувалися, промисловість не розвивалась і поступово разом з торгівлею переходила в руки євреїв. Не можна було й уявити господарство без главенства у ньому єврея. І якби вони один одного не ненавиділи, але жити поодиноці не можуть. В одному тільки поляки проявляли безсумнівний поступальний рух – це у прагненні ополячити народ, замінити польським католицтвом православ'я, але цьому їх прагненню й унія не допомогла»⁵⁵.

Після такого екскурсу в минуле, у дусі російського шовінізму викладено погляди автора публікації на сучасний йому стан польсько-російського протистояння на українських землях. Свої розмірковування він почав з того, що Польщі немає, але думка про польщизну жива. Народ у цілому, як і окрема людина, не втрачає надії на краще. Але те, що поляки залишаються вірними синами своїй царственій ідеї – відродити Польщу від моря до моря – не дає права росіянам забувати минуле. Присипати себе миролюбним настроєм поляків, – пише автор газетної публікації, – означає залишатися короткозорим. Миролюбства у них нема та й не може бути, тому що рана для них ще дуже болюча, а біль за втратою державності ще такий відчутний, що їх політична лояльність є тимчасовою. І то про лояльність можна думати тільки у певних територіальних межах.

Для підтвердження наводився приклад Липовецького повіту Київської губернії, де спільна робота в земстві об'єднує поляків і росіян. «У них поляки не дають ніякого приводу ні для непорозумінь, ні для нарікань на них, поляки не прагнуть захопити в свої руки земство і навіть асигнування на пам'ятник Столипину не викликали жодного заперечення з їх боку»⁵⁶. Цього виявилось достатньо для липовчан росіян, щоб відмовитись від колишнього недовірливого чи навіть ворожого ставлення до поляків, яке мало місце під час виборів до Третьої Держдуми. Російські землевласники готові укладати з поляками спільний виборчий блок до Четвертої Державної думи.

У сфері земської діяльності спільна робота поляків і росіян визнавалася закономірним явищем. Але тільки на регіональному рівні. На рівні Державної думи та Державної ради інтереси представників цих двох національностей різко розходились. Хранителями в цих законодавчих органах імперії російської державності поляки бути не могли. «Киевлянин» писав, що «захисниками її

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

можуть бути тільки ті обранці, які, сповідуючи православ'я, дорожать і зміцнюють історичний хід розвитку російської державності і прагнуть до укорінення державного становища російського народу як у культурному, так і в економічному плані»⁵⁷. Така категорична позиція була підтверджена на з'їзді російських націоналістів у Петербурзі, де ухвалено рішення про те, щоб «на майбутніх виборах до Державної думи ні в які блокові відносини з поляками не входити»⁵⁸.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, варто зазначити, що історіографія історії поляків в Україні є досить великою. Сучасні науковці на основі широкої джерельної бази показують місце і роль поляків у соціально-економічному, культурному житті населення українських земель, їх прагнення до активної суспільно-політичної діяльності в умовах імперської політики деполонізації та зросійщення. Але, якщо у наукових працях акцент робиться на аналізі імперського законодавства у сфері національної політики, досліджуються об'ємні сегменти життя польської спільноти на українських землях у значних територіальних межах, то матеріали періодичної преси ілюструють конкретні фрагменти, своєрідні кластери, а стосовно теми даної статті, – прояви суспільно-політичної діяльності поляків і показують реальну практику дії важелів впливу на обмеження участі польського населення у громадсько-політичному житті. Тобто газетні публікації є цінним джерелом для широких узагальнень і введення їх до наукового обігу слугує розширенню джерельної бази.

Виявлені у газеті «Киевлянин» початку ХХ ст. матеріали про суспільно-політичну діяльність поляків Уманського повіту, систематизовані хронологічно та тематично, деталізують польсько-російський антагонізм під час виборів до Державної думи та формування виборного земства у часовому проміжку 1906-1912 рр. У 1907 р. на шпальтах газети аналізувались результати виборів до Першої Державної думи (квітень-липень 1906 р.), показано польсько-єврейські відносини й акцентовано на констатації того, що поляки не мали підтримки та достатньої підготовки до виборів. До Другої Державної думи (лютий-червень 1907 р.) поляки з усієї Правобережної України не пройшли і «Киевлянин» про причини цього не писав.

Досвід участі поляків у виборах Першої та Другої Державних дум сприяв активізації їх діяльності під час виборів до Третьої Думи. «Киевлянин» інформував про проведення в Умані з'їзду польських землевласників Уманського та Липовецького повітів, на якому обговорювались питання участі у виборах. Акцентувалась увага на тому, що наріжним каменем політики поляків повинні бути польські інтереси, польська державна ідея. Засобом досягнення найширшого представництва у ході виборів з'їзд запропонував поділ повітів Київської губернії за ознакою переважаючої національності їх мешканців. Схвалювалася практика укладання передвиборних угод з росіянами, але тільки на виборах повітового рівня. У разі відмови росіян від укладення спільних передвиборних блоків, доцільним вважався бойкот виборів. «Киевлянин» повідомляв і про те, що на уманському польському з'їзді обговорювалося питання про джерела фінансування

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

виборів. Діаметрально протилежним було рішення з'їзду російських виборців Уманського повіту щодо передвиборної угоди з поляками: будь-які угоди заборонялися.

Запроваджені з 1911 р. у Правобережній Україні виборні земства були місцем легальної активності представників заможної частини суспільства та середнього класу. Але ще на етапі формування земств імперська влада обмежила широкий доступ до них представників національних меншин запровадженням поділу виборців на курії: польську та російську з неоднаковим представництвом від них. До того ж, вибори були багатоступеневі та встановлено майновий ценз для їх учасників. І хоч в Уманському повіті поляків з повним цензом було більше ніж росіян, останні мали більше можливостей виграти вибори завдяки саме куріальній системі.

Коментуючи суспільну думку щодо польської курії, «Киевлянин» визнавав умовитованість незадоволення поляків, позаяк поділом виборців на курії штучно зменшувались їхні шанси мати широке представництво у земствах. Але шляхом зрівняння польсько-російського антагонізму бачилось не удосконалення виборчого закону, а спільна робота у земствах на місцях. Штучне обмеження виборчих можливостей та оманлива перспектива примирення поляків і росіян у земській діяльності викликали нотки співчуття навіть у консервативного «Киевлянина». Обмеження можливості легальної участі поляків у суспільно-політичному житті мотивувало «Киевлянина» визнати, що куріальна система виборів покликана зменшити польські політичні впливи.

Висвітлення виборів до Четвертої Державної думи показало ще більше загострення російсько-польського протистояння у суспільно-політичному житті. Висвітлювалась опозиційність поляків земців, підґрунтям якої був закон про земські вибори, а однією з форм вияву – не підтримка подяки міністру П.А. Столипіну. А щодо можливості укладення передвиборної польсько-російської угоди, то «Киевлянин» означив чітку шовіністичну позицію імперської влади: росіяни мають об'єднуватися навколо ідеї російської державності. А єдиним полем розвитку активності поляків визначалась діяльність у місцевих земствах.

REFERENCES

- Bartoszewicz, J.** (1912). *Na Rusi: poski stan posiadania (kraj, ludność, ziemia)*. Kijów [in Polish].
- Bazhenova, S.E.** (2020). *Na pohranychchi kultur. Kulturne i hromadsko-politychne zhyttia polskoho naselennia Pravoberezhnoi Ukrainy u XIX – na pochatku XX st.* [On the border of cultures. Cultural and social and political life of the Polish population of Right-Bank Ukraine in the 19th and early 20th centuries]. Kamianets-Podilskyi: Zvoleiko D.H. [in Ukrainian].
- Bilobrovets, O.M.** (2019). *Poliaky v Ukraini: suspilno-politychnyi ta kulturnyi aspekty. 1914-1918 rr.* [Poles in Ukraine: socio-political and cultural aspects. 1914-1918] (*Doctor's thesis*). Kyiv [in Ukrainian].
- Bovua, D.** (2020). *Trykutnyk Pravoberezhzhia: tsarat, shliakhta i narod. 1793-1914 rr.* [The triangle of the Right Bank: the tsar, the nobility and the people. 1793-1914]. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Klio» [in Ukrainian].
- Burzyński, K.** (1909). *Przejawy życia politycznego na Rusi od roku 1905*. Kraków [in Polish].
- Bylski, L.** (1910). *Rzut oka na kwestię polską w dobie obecnej*. Kraków [in Polish].
- Ciesielski, S., Kulak, T. & Matwijowski, K.** (1994). *Historia. Polska-kresy-polacy. Studia historyczne*. Wrocław [in Polish].
- Cherkaska, N.** (2008). *Polska shliakhta na Pravoberezhnii Ukraini pochatku XX stolittia: natsionalna idea chy kraiova ideolohiia?* [Polish nobility in Right-Bank Ukraine at the beginning of the 20th century: national idea or regional ideology?]. *Ukrainskyi arkhеohrafichnyi shchorichnyk*, 12, 186-206 [in Ukrainian].

- Hrushevskiy, M.** (1906). *Z bizhuchoi khvyli* [From the running wave]. Kyiv [in Ukrainian].
- Jasiewicz, K.** (1999). *Europa nie prowincjonalna: Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rz. w latach 1772-1999)*. Warszawa: Londyn [in Polish].
- Kieniewicz, S.** (1996). *Historia Polski 1795-1918*. Warszawa [in Polish].
- Konopczyński, W.** (1995). *Historia polityczna Polski 1914-1939*. Warszawa [in Polish].
- Korzeniowski, M.** (2009). *Za Żółtą Bramą: działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905-1920*. Lublin [in Polish].
- Fras, Z. & Staniszewski, A.** (1995). *Kresy i pogranicza. Historia, kultura, obyczaje*. Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna [in Polish].
- Kulakovskii, P.A.** (1907). *Polskii vopros v proshlom i nastoyashchem* [The Polish question in the past and present]. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Lisevych, I.T.** (1997). *Dukhovno sprahli (dukhovne zhyttia polskoi natsionalnoi menshyny na Naddnyprianskii Ukraini v 1864-1917 rr.)* [Spiritually thirsty (the spiritual life of the Polish national minority in Transdnieper Ukraine in 1864-1917)]. Kyiv [in Ukrainian].
- Lisevych, I.T.** (1997). *Polska natsionalna menshyna v Naddnyprianskii Ukraini (1864-1917)* [The Polish national minority in Transdnieper Ukraine (1864-1917)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2, 43-54 [in Ukrainian].
- Lisevych, I.T.** (1993). *U zatinku dvohlavoho orla (polska natsionalna menshyna na Naddnyprianskii Ukraini v II pol. XIX – I pol. XX st.)* [In the shadow of the double-headed eagle (Polish national minority in Transdnieper Ukraine in the 2nd half of the 19th – 1st half of the 20th centuries)]. Kyiv [in Ukrainian].
- Lysiak-Rudnytskyi, I.** (1994). *Istorychni ese: u 2 t.* [Historical essays: in 2 volumes]. Kyiv [in Ukrainian].
- Melnichuk, O., Tsetsyk, Y., & Kizlova, A.** (2022). *Antypolska diyalnist chornosotentsiv na Volyni na pochatku XX st.* [Anti-Polish Activities of Black Hundreds in Volyn at the beginning of the 20th century]. *Eminak*, 1 (37), 74-85. DOI: 10.33782/eminak2022.1(37).572 [in Ukrainian].
- Milyukov, P.N.** (1991). *Vospominaniya* [Memories]. Moskva [in Russian].
- Oliper, S.I.** (2016). *Hromadsko-politychne zhyttia polskoi menshyny Pravoberezhnoi Ukrainy 90-kih rr. XIX – na pochatku XX st.* [Social and political life of the Polish minority of Right-Bank Ukraine in the 1890s – at the beginning of the 20th century] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].
- Paliienko, V.I.** (1995). *Polska liudnist Livoberezhnoi Ukrainy (z tochyky zoru statystyky)* [The Polish population of the Left Bank of Ukraine (from the point of view of statistics)]. *Vidrodzhennia*, 1, 65-67 [in Ukrainian].
- Paliienko, V.I.** (1994). *Z istorii rozselennia polskoi liudnosti na Pravoberezhnii Ukraini (kriz pryzmu statystyky)* [From the history of the resettlement of the Polish population in Right-Bank Ukraine (through the prism of statistics)]. *Vidrodzhennia*, 12, 67-70 [in Ukrainian].
- Pogodin, A.L.** (1908). *Glavnyie techeniya polskoi politicheskoy mysli (1863-1907)* [The main currents of Polish political thought (1863-1907)]. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Polishchuk, Yu.M.** (2012). *Natsionalni menshyny Pravoberezhzhia Ukrainy u konteksti etnichnoi polityky Rosiiskoi imperii (kinets XVIII – pochatok XX st.)* [National minorities of the Right Bank of Ukraine in the context of the ethnic policy of the Russian Empire (late 18th – early 20th centuries)]. Kyiv [in Ukrainian].
- Samsonowicz, H., Tazbir, J., Łepkowski, T. & Nałęcz, T.** (1992). *Polska. Losy państwa i narodu*. Warszawa [in Polish].
- Studnicki, W.** (1910). *Sprawa polska*. Poznań [in Polish].
- Tyshkevych, O.V.** (2019). *I-IV Derzhavni Dumy ta ukrainska sprava (na materialakh hazet Kyivskoho heneral-huberntorstva 1907-1914 rr.)* [I-IV State Dumas and Ukrainian affairs (based on the materials of the newspapers of the Kyiv Governorate General 1907-1914)]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Istorychni nauky*, 30 (60), 3, 42-48. DOI: 10.32838/2663-5984/2019/3.7 [in Ukrainian].
- Zemskiy, Yu. & Trygub, O.** (2021). *Polska problema u rosiiskii konservatyvni politychnii dumtsi seredyny XIX st.* [The Polish problem in Russian conservative political thought in mid-19th century]. *Przegľad Wschodnioeuropejski*, XII/1, 11-19. DOI: 10.31648/pw.6458 [in Ukrainian].